

del szerint Descartes csapnivalóan rosszul irt franciául, még hagyján; tudjuk jól, hogy latinosan nevelték, mint kora minden művelt emberét. Claudel azonban Descartesot, mint nagy gondolkodót sem ismeri el, sőt szinte gyengeelméjűnek nyilvánítja. „Az írók semmivel sem adósai Descartesnak“ — írja — „legfeljebb a matézis lehet hállás bizonyos ujjításaiért.“ A baloldalisággal korántsem vádolható *Emile Henriot*, a *Le Temps*-ban siet Descartes védelmére, s bebizonyítja, hogy a francia irodalmat igenis teljesen átítatta a kartézianus szellem: Corneille, Lafontaine, Diderot, Voltaire, Stendhal, Taine, Flaubert, Reman, Anatole France, valamennyien kartézianus gondolkodók. Valóban, az európai gondolkodás atyamesterét még a hirhedt Columbus-opera szövegkönyv-írója sem „végzi ki“ egykönnyen, s a „gondolkodás helyes vezetését“ célzó nagy *Értekezés* mestere háromszáz év után is töretlen ragyogásban tárja eléink hosszú évszázadokra kiható alapelveit. Ne fogadjunk el semmit igaznak, aminek igazsága nem evidens, mondja Descartes, s voltaképpen ezzel bukik sirjába a középkori gondolkodás által tulságba vitt tekintély. Ha nehézségre bukkanunk, osszuk fel a problémát alproblémákra; haladjunk mindig az egyszerű felől az összetett felé. Válasszuk mindig a szerényebb állítást, és ha nélkülözzük a bizonyosságot, válasszuk a valószínűt. Sajnos, sem a Descartesot ünneplő folyóiratok, sem a Descartes nagy nevének védnöksége alá helyezett IX. nemzetközi filozófiai kongresszus nem mutatkozott elég méltónak e lángelme nagyságához, s minden hivatalos és udvariaskodó dicséreten innen, minden valóban tapasztalt haladáson túl (a legutóbbi bölcséleti kongresszusokkal hasonlítva össze az ezideit) a résztvevők nagyrésze mégis igen mérsekelt lelkesedéssel széledt a sok szemlalom-vita, a társasvacsorák és pezsgős-fogadások, valamint az ülészakot bezáró husz üdvözlőbeszéd után. (*Brachfeld Olivér*).

A KULTURA VÉDELMERE TÖMÖRÜLT IRÓK KONGRESSZUSA. Még van írói intuíció. A két esztendővel ezelőtt tartott párizsi kongresszus Madridot jelölte ki az ideai konferencia színhelyéül. Mintha az írók megérezték volna, hol kell majd két esztendő leforgása után a legerélyesebben sikra szállani a kultura védelmében. Juniushban még úgy volt, hogy teljesen elmarad. Szerencsére megtartották, még hozzá nagy sikerrel.

Valenciában kezdődött, Madridban folytatódott. Barcelonában tömegek előtt beszéltek a világ minden részéből összegyűlt írók, hogy azután a párizsi Porte Saint Martin színházba, *Federico Garcia Lorca*, a most egy esztendeje ok nélkül kivégzett granadai költő arcképének árnyékában tartásák meg két egymásután következő estén a záróülést.

Az első estén *Heinrich Mann* elnökölt, professzoros alapossággal. A második napon *Aragon* ült az elnöki székben, Conrad Veidt-be oltott tüzes Savonarola. Az emelvényen és a nézőtéren volt mindenki, aki számít Párizsban. A pódiumon az írók beszédei váltakoztak a különféle küldöttségek szónoklataival. (Munkások, midinett-szindikátus, a spanyol felkelők fogságából kiszabadult Tregastel nevű hajó legénysége, stb. A leányok hozta virág *José Bergaminnak*, a jelles spanyol katolikus esszéírónak jutott, a férfiak csokrait *Karin Michaelis* elé helyezték a pódium hosszú asztalán...)

A kongresszus tartalmi részéről nehéz ilyen rövid beszámoló keretén belül híu képet adni. Külön kellene szólni a francia írókról, külön az idegenekről. Az első napon *André Chamson* számol be az írók spanyol élményeiről. Nyolcszáz löveg hullott a spanyol fővárosra akkor éjjel, mikor ott háltak. „Hallod a halál ostoba retorikáját?“ — kérdezte tőle a sötétben, — az egyik ágyból a másikba, — *José Bergamin*.

„1918 júliusában is hallottam ágyúzni! — kezdte beszédét másnap Julien Benda. „Azok az ágyúk a győzelem offenzíváját vezették be akkor... Hadd reméljem, hogy az ezidén júliusban hallott ágyúdörgés is a győzelmes offenzíva ágyúdörgése volt...“ S Julien Benda utalt *Az irástudók árulása* (La trahison des Clercs) című művére, „amelynek a címét többen ismerik, mint magát a könyvet.“ Ebben a könyvében vagy tiz esztendővel ezelőtt árulónak bélyegezte Benda azt, aki író és szellemi ember: „irástudó“ létére mással is mer foglalkozni, mint a „tisza szellem“ témával: világi dolgokkal. Ma már Benda sem így gondolkodik. Ma már ő is azt vallja, hogy az író csak akkor marad hű önmagához, magas hivatásához, ha — *beszól!*

A legfontosabb két francia beszédet Aragon mondotta az első, és Vaillant-Couturier a második napon. Aragon tetőtől-talpig nacionalistának vallotta magát, de egy új értelemben vett nacionalizmus hívének. Tuloká engedték át — mondotta — a nacionalizmus jelszavát a másik oldalnak. Tévedés azt hinni, hogy mert a maradiság nacionalista, nekünk nem szabad annak lennünk! Igenis, nacionalisták vagyunk s leszünk. Vaillant-Couturier nem kevésbé alapvető kijelentést tett: „Proklamáljuk az individualizmust! Individualisták vagyunk!“ Első pillanatra ez a kijelentés majdnem olyan meglepően hatott, mint Aragon nacionalista hitvallása. De ahogy amaz új értelmet ad a nemzeti érzésnek, Vaillant-Couturier is új értelemben vallja magát individualistának.

Az idegenek közül elsősorban az oroszokat kell kiemelni. *Tolsztoj Aleksz* madridi élményeit felesége olvasta fel; *Ehrenburg* érdekes anekdotákat mesélt közvetlen hangon, de a harmadik orosz, *Visnevszky* hatott a legerősebben. Egyetlen felszólalónak sem volt olyan kontaktusa a közönséggel, mint ennek az orosz tollforgatónak, aki egyszerűen egybeforrott a hallgatósággal, amely pedig még csak nem is értett a nyelvén. Ha felvetem a kérdést, mi ben rejlik a Visnevszky beszédének a titka, mivel nyugozta le a hallgatóságot, arra az eredményre jutok: a közösség-érzéssel, amely belőle árad, amely minden szavát mágikus erővel töltötte ki. Hogy a jövő írója ezzel a hatalmas közösség-érzéssel áll vagy bukik, ahhoz nem férhet kétség. A tömegek érzéke finom, s egyre finomul. Aki ben nem fogja megérezni ezt a minden egyénin túli, ezt a minden egyéni léptéken és elhatároláson túláradó, egyszerűen elsőprő azonossági érzést vele, a tömeggel, attól könnyörtelenül el fog fordulni. *Caveant intellectuales!*

A kongresszust nem lehet a Pen-klubok kongresszusával egybevetni. (Ha csak nem ironikusan, mint ahogy Benda tette, aki kifigurázván a Pen-elnök Jules Romainst, aki nem átalotta volt örömét fejezni ki a fellett, hogy a Pen-klubok nem politizálnak.) A Pen-klubok kongresszusán szánalmas volt látni, hogyan nem tudtak visszavágni a tipikusan hagyományírók pl. egy Marinetti üres dialektikájára, hogy nem tudták kényszeríteni a lengyel delegátust, sorolja fel, mit tesz a lengyel szellemiség az antiszemitizmus ellen. A Pen-kongresszus örült, ha sikerült egy-egy „nehéz kérdés“ fellett minél előbb napirendre térni, bármilyen kiegyezés árán is. S az egyetlen, aki megtörte a jeget, akit felállva persegig tapsolt a Pen-turizmus összegyűlt sokasága, *Guiglelmo Ferrero* volt. Ferrero, a letűnt liberális korszak utolsó nagy képviselője a kultúra védelmére összegyűlt írók kongresszusán is megállotta volna a helyét.

Ramon J. Senderről lehetne írni, vagy a csillei *Pablo Nerudáról*, a kubai *Marinellóról* (akik nem élhetnek hazájuk határain belül). Lehetne hosszasan méltatni *Bergamin* előadását, aki Manuel Azanát, a nagy író és nagy embert dicsérte, és az olaszoktól visszahódított kasztíliai falu

győzelem utáni békéjét idézte. Lehetne dicséerni *Karin Michaelis* jellegzetesen női hitvallását. Lehetne idézni *Bert Brecht* irónikus felolvasását (amelynek finom gúny-nyilai sajnos elsikkadtak a felolvasást követő francia fordításban). Sok mindenről lehetne írni: mégis ehelyett csak egyetlen apróságot szeretnék itt felemlíteni.

Az első párizsi ülésen az emelvényen ülő írók jobbszárnyán három fekete ült. *Laughton Hughes*, amerikai, *Nicolas Guillén* kubai és *René Maran* francia néger. Az első angolul beszélt, a másik spanyolul; a harmadik franciául tolmácsolta őket. A faji előítéletek ellen beszéltek, három négernek. Más volt az anyanyelvük, más volt talán az archóriük árnyalata, és más-más kontinens mintázta test- és fejalkatukat. De ez a három fekete író a pódiumon jelkép volt és hitvallás, az emberi haladás, a kultura jövője és a szellem szabadsága mellett. (*Daczkó Dénes*)

AZ ÖTVENÉVES ESZPERANTÓ. Ötven évvel ezelőtt, 1887 júliusában jelent meg az orosz cenzura nagy nehézségekkel kieszközölt jóváhagyásával *Zamenhof Lázár Lajos* varsói szemorvos kis füzeté *Universala Lingvo* címen Dr. Esperanto álnéven, mely az eszperantó máig is változatlan alapjait foglalta magában. A 16 szabályból álló nyevtan, a 917 szótó, az elő- és utóképzők és pár rövid szöveg tették e kis füzet tartalmát. Azóta az eszperanto úgyszólván az egész világon elterjedt és jelentős tényezője kulturális életünknek.

A nemzetközi segédnyelv, a mindenki által érthető és használható nyelv problémája olyan régi, mint az emberiség. Az ókorban a babilonok, görögök és latinok kevert nyelve szolgált a különböző nyelvűek érintkezésére, a középkorban a papi társadalom és a memesség érintkezési nyelve, a latin. Az új kor elején a frank nyelv egyik dialektusa szolgált a különböző népek közt érintkezési nyelvül. Attól az időtől kezdve azonban, mikor a humanizmus és a renaissance nyomán a nemzeti nyelvek tért hódítanak, miben a reformációnak is jelentős a része, lassanként megnehezült a feléledt nemzetek közötti érintkezés. A latin még sokáig szerepel, mint a tudományosság közvetítő nyelve, de mindinkább mutatkoztak a fejlődő ételle szemben való elmaradottságának következményei, míg lassacskán a göröggel együtt a holt nyelvek közé süllyedt. Ilyen körülmények között érthető, ha már korán felvetődik a nemzetközi érintkezésre használható nyelv problémája. A humanisták közül *Vives* 1532-ben a *De Disciplinis*-ben a következőket írja: „Szerencsénk volna, ha létezne egyetlen olyan nyelv, amelyet minden nép használhat. A latin nyelv el fog veszni és a tudományokban nagy zavar áll be s a nemzetek is elidegenednek egymástól“. *Nostradamus* már 1555-ben hiszi, hogy „a latin és keleti népek között új nyelv fogja az érintkezést biztosítani“. Csakhamar megindulnak a próbálkozások és a kísérletezések az új nyelv megteremtésére. *Descartes* 1629-ben leszögezi: „A mesterséges nyelv lehetséges valami; olyan rendszert kell feltalálni, melynek segítségével minden gondolat és fogalom kifejezhető. Ennek a nyelvnek a megtalálása a valódi filozófiától függ“. *Leibnitz* 1666-ban a nyelvről, mint az ész eszközéről ír s a létesítendő mesterséges algebrának nevezi, mely nemcsak a fogalmakat, hanem azok összefüggéseit is tartozik kifejezni. *Comenius* a *Via lucisban* (1641) arról az időről álmodozik, midőn „az emberiség egy minden tekintetben könnyű, a természetes nyelveknél jóval könnyebben elsajátítható, mesterséges nyelvet használ“. *Morus Tamás* Utópiájában már fölvezolja a jövő nyelvét. Foglalkoztatja e kérdés *Fourrier-t* és *Cabet-t* is. *Delormel* (1795) a francia konvent elé tervezetet nyújt be egy olyan nyelvről, mely „a nemzeteket a testvériség édes lán-